

Paul Verbraekenlezing 2014: Patrick Loobuyck over LEF in het onderwijs

André Mommen

Op zaterdag 22 maart 2014 werd in het Zuiderpershuis te Antwerpen de tiende Paul Verbraekenlezing door Patrick Loobuyck verzorgd. Het ging over LEF, een acroniem dat verwijst naar levensbeschouwing, ethiek en filosofie. Maar dan voor iedereen. De insteek van Loobuyck was dat in het huidige onderwijs in Vlaanderen alles wat door het Schoolpact van 1958 en wat erna allemaal werd geregeld in verband met het godsdienstonderwijs en de cursus (burgerlijke) moraal, inmiddels door de multicultureel samengestelde bevolking én door toedoen van de levensbeschouwelijke ontzuiling hopeloos achterhaald is. En dus moet worden aangepast. Daarom is het tijd voor een dringende update.

Er is natuurlijk ook de politieke en onderwijskundige realiteit. In onderwijskundige kringen is nog altijd veel conservatisme troef. Er is een ingebakken wantrouwen tegen alle nieuwlichterij. Men zegt de onderwijshervormingen ook moe te zijn. Dat is allemaal wel waar, maar van de andere kant moet men schoorvoetend aan de veranderende keuzes van de ouders toegevingen doen. De ouders staan vaak brutaal op de stoep. Over de onhandelbare scholieren nog maar te zwijgen. Dit alles geeft de contouren van de onderwijs-crisis aan.

De regelgeving ter zake heeft zich nochtans geregeld aangepast aan de verschuivende onderwijspanelen. Zoals aan de grondslagen van het bestel. Dat wel. Het gemeenschapsonderwijs (GO) garandeert immers nog altijd levensbeschouwelijke neutraliteit. Het

Het katholiek onderwijs slaagde er niet alleen in om een deel van de zich mondialiserende wereld buiten de deur te houden, maar om als een bolwerk van conservatisme allerlei waarden en normen te verdedigen die buiten de schoolgebouwen steeds minder weerklink vinden.

GO maakt een keuze voor het godsdienstonderwijs mogelijk, maar wel beperkt tot de erkende levensbeschouwingen. In het vrije net op levensbeschouwelijke grondslag, lees hier vooral de katholieke scholen (er zijn ook joodse en islamitische scholen), gaat men ervan uit dat hier alleen maar de desbetreffende godsdienstlessen moeten worden aangeboden. Omdat het katholieke net in Vlaanderen een soort onderwijsmonopolie heeft, betekent dat ook dat de meeste jongeren hier met de katholieke godsdienstlessen worden geconfronteerd.

Het probleem met die katholieke scholen is dat zij niet alleen leerlingen van katholieke ouders aantrekken, maar ook kinderen van andersgelovige ouders of van ouders die het niet meer zo strikt nemen met hun godsdienstige plichten. Vele ouders kiezen vaak omwille van opportunistische redenen voor een bepaalde (katholieke) school, ook al omdat ze in het katholieke onderwijs graag “kwaliteit” denken te herkennen. Sommige katholieke scholen stellen zich trouwens ook bewust “elitair” op. Dus garanderen ze impliciet ook maatschappelijk succes voor wie er wil komen studeren. Wie bij de jezuïeten op school heeft gezeten, die slaagt met vlag en wimpel op de universiteit. En dat zou dan vooral gelden voor wie gretig Latijn in het pakket

heeft gestopt. Hoe het dan zit met die godsdienstige leefwereld, daarover doet men dan weer besmuikt. Want er verschijnen steeds meer kinderen zonder veel katholieke bagage van huis uit in de katholieke scholen. Worden die dan daar eens fiks geïndoctrineerd in de christelijke lering of niet?

Principe is wel dat men zich aan een katholieke school aan de katholieke levensbeschouwing moet onderwerpen. Waarden en normen zijn er van christelijke inspiratie. Een ruime jas dus waaronder heel wat diversiteit mogelijk is. Er worden dus niet meer constant geloofswaarheden opgedreund. Dat schept uiteraard allerlei problemen in verband met de orthodoxie. Zo worden de godsdienstdocenten er geconfronteerd met zo niet onverschillige, dan toch anders geïnteresseerde leerlingen. Daardoor wordt het zogenaamde katholieke onderwijsproject – of men het wil of niet – ook pedagogisch uitgehold. De katholieke vlag dekt dus niet meer de officiële onderwijslading. Maar toch schuilt er een addertje onder het katholieke gras. De katholieke inrichtende macht kiest bijvoorbeeld principieel bij aanwerving van leerkrachten uit blanke, christelijke kandidaten.

Van de andere kant is de katholieke identiteit in de katholieke scholen geleidelijk vervaagd omdat de schooldirecties liefst een vaag profiel koesteren. De wijwaterkwast is dus daarom in de bezemkast terechtgekomen. Kwestie van aan de buitenwereld geen fundamentalistisch profiel meer te tonen om zodoende het marktaandeel te

behouden. Deze vaagheid mag dan wel aartsbisschop Léonard een doorn in het oog zijn, de “Guimardstraat” laat zich niet tot fundamentalistische uitspattingen verleiden.

Culturele diversiteit

In het onderwijs is diversiteit vandaag een feit geworden. Men stuurt zijn kinderen niet noodzakelijk meer naar een officiële school om een strijd bare vrijzinnige daad te stellen. Integendeel. Meisjes met hoofddoekjes bevolken ook het GO. Het gevolg laat zich raden. In het officiële onderwijs is slechts een kleine meerderheid van de leerlingen voor de lessen niet-confessionele zedenleer ingeschreven. De godsdiensten rukken op. Het is in het GO dus ook een komen en gaan van leraren godsdienst. De lessen van de “erkende godsdiensten” moeten, als de ouders erom vragen, worden ingeroosterd. De oprukkende islam in de grote steden droeg hieraan bij. De islam is vandaag in Vlaanderen de tweede godsdienst geworden. Nu staat ook het boeddhisme op de nominatie om te worden erkend. Doordat de migratie toeneemt, komen er steeds meer exotische godsdiensten of overtuigingen bij en de bestaande verbrokkelen.

Met als praktisch gevolg dat niet alleen het aanwerven van bevoegde docenten, maar ook hun inroostering voor allerlei problemen zorgt. Dat levert tevens spanningen op met de desbetreffende docenten. Niet alle godsdienstdocenten zijn immers even tolerant ten aanzien van andere opvattingen, en niet iedere docent weet dat in de klas het onderricht los te koppelen van de bekeringsjiver.

Fundamentalisme vindt men overal. Probleem is nu dat het fundamentalisme in alle geloofsovertuigingen in opmars is. Dat geldt niet alleen voor de moslims, maar ook voor de christenen die zich aan het scheppingsverhaal vastklampen. Wie echter geen levensbeschouwelijke lessen wil volgen, die mag zich tijdens die lesuren ook met andere zaken bezighouden, maar dan

Patrick Loobuyck

wel onder pedagogisch toezicht. Waar door het ook weer mogelijk is dat men tijdens de hele schoolloopbaan geen onderricht in enige levensbeschouwing heeft genoten.

Daarom pleit Loobuyck voor LEF. Het oude systeem moet worden vervangen door een ruimer en gedegen levensbeschouwelijk onderricht gebaseerd op ethiek, burgerschapseducatie en filosofie. Kortom, door LEF. Op school moet men immers leren filosoferen en dat staat haaks op indoctrineren. De burgereducatie moet daarom ook een plaats in de onderwijssituatie krijgen. Daar horen dan tevens vakoverschrijdende eindtermen (VOET) bij.

Levensbeschouwelijke geletterdheid is een voorwaarde om op een zinvolle wijze te kunnen samenleven. Door middel van LEF zou dat allemaal kunnen. Hier pleit Loobuyck dan ook voor een nieuw vak dat vooral informeert, kritisch-reflexief vormt en liefst nuanceert. Allemaal door LEF. Loobuyck: “Net zoals niemand het recht heeft om kinderen te verhinderen kennis te maken met de evolutietheorie, heeft niemand het recht kinderen aan de studie van ethiek, religie en democratie te onttrekken”.

Pleiten voor onderwijshervorming is één zaak. Die realiseren is, zoals bekend, een andere zaak. Aan het

Schoolpact van 1958 morrelen kan allicht wel, maar dat Schoolpact is een federale materie. Terwijl het onderwijs al geruime tijd een zaak van de gemeenschappen is geworden. Dat heet dan een institutionele paradox, geschapen als gevolg van de verdere federalisering van de bevoegdheden. Het Schoolpact op de schop nemen is dus allerm minst eenvoudig. Voorts zit niemand nog te springen om zo maar weer een hervorming naast al die andere hervormingen in ingewikkelde regelgeving te gieten. Het katholieke net zal uiteraard meteen nee zeggen tegen elke ingreep in het godsdienstonderricht. Zijn er dan geen achterpoortjes is het labyrint?

Loobuyck verwijst hier naar uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het Belgische Grondwettelijk Hof dat de overheid de eindtermen over levensbeschouwing, ethiek en burgerschap voor iedereen mag opleggen, zowel in het vrij als in het officieel onderwijs. Op voorwaarde echter dat dit alles niet met de beginselen van een democratische samenleving strijdig is en dat de godsdienstvrijheid niet in vraag wordt gesteld. Ziedaar het mogelijke ei van Columbus.

Loobuyck meent in dit verband ook dat zijn hervormingsplan er niet op gericht is om bepaalde culturen, religies en levenswijzen in diskrediet te brengen en dus compleet onschuldig is. LEF mag immers geen “atheïstisch” vak zijn of worden. Het moet echter wel de jongeren “in staat stellen om vrij te denken”. Inderdaad. Alleen staat deze kreet in tegenspraak met de godsdiensten die uitgaan van gereveleerde waarheden. De gedachten zijn pas “vrij” als men heeft geleerd om “vrij” te denken, stelt Loobuyck grootmoedig. Waarbij hij dan John Stuart Mill te hulp roept om zijn punt te maken: “Leerlingen kunnen nog steeds opgroeien tot moslims, joden of mormonen, maar het is de taak van de overheid erop toe te zien dat zij ‘ontwikkelde’ moslims, joden of mormonen worden.” Die mormonen tot daar aan toe. Maar wat dan

met de Moravische en andere broeders en zusters met wel zeer strikte levensopvattingen?

Filosofie

Wat dat laatste betreft, blijkt Loobuyck een ontsnappingsroute te hebben ontwikkeld. Het gaat bij hem immers ook om het aanleren van “vaardigheden” die met de levensbeschouwelijke geletterdheid verband houden. Dat stelt uiteraard andere eisen aan het huidige onderwijsapparaat dat nog altijd zwaar inzet op overdracht van kennisinhouden. Voor allerlei onderwijsvakken is het immers erg gemakkelijk om de inhoudelijke eindtermen vast te leggen en die te meten, maar met de vaardigheden lukt dat een stuk minder. Wie bij een proefwerk het jaartal van de Guldensporenslag kan opdreunen, die scoort uiteraard meteen. Maar daarover een zinnig en zinvol verhaal houden, is heel wat moeilijker te beoordelen. Wat is dus des papegaais en wat niet?

Loobuyck stelt echter dat met LEF de synthese is gewaarborgd. LEF is immers wel degelijk een “kennisvak”, maar LEF moet ook – en vooral ? – de jongeren “uitdagen” om over hun “eigen positie na te denken”. Door ze bijvoorbeeld te confronteren met de diverse debatten omtrent de levensbeschouwelijke thema’s. Loobuyck ontkennt echter dat zijn plan moet leiden tot relativisme. De jongeren moeten eveneens werktuigen aangereikt krijgen om hun eigen levensweg zelfstandig te kiezen.

Levensbeschouwelijke thema’s met elkaar al discussiërend met elkaar confronteren is natuurlijk mooi en dan mag het relativisme wel worden vermeden, toch draait in deze alles rond fundamentele waarden en normen. Hoe daarmee omgaan. Hier laat Loobuyck niet het achterste van zijn tong zien. De door hem aangeroerde filosofische thema’s blijven hangen in vage hints, met verwijzingen naar teksten en auteurs voor het ontwerpen van een ethische grondslag. De Verlichting is

dan in aantocht, met Kant, Aristoteles, Sartre, Rawls, Locke, Mill, Spinoza ...

Alle hervormingen in het onderwijs, dat geeft Loobuyck toe, staan of vallen met de inzet van de leerkrachten om er iets van te maken. Men zal ze moeten opleiden of bijscholen. Zo eenvoudig is dat echter niet. Leerkrachten hebben ook hun eigen levensbeschouwing. Die levensbeschouwing mogen ze niet uitdragen in de klas. Maar moeten ze die dan ook expliciet ter discussie stellen? Loobuyck meent nu dat de leerkracht in de klas geen getuige van een particuliere levensbeschouwing mag zijn, maar wel een “gids” moet zijn. LEF mag immers geen geëngageerd levensbeschouwelijk vak worden, alleen maar een plek waar meningen vorm en inhoud krijgen onder aanvoering van een “ervaren gids”, dus een leraar die met zijn zaklamp door de duisternis wandelt.

Mondialisering

Het hele verhaal van Loobuyck raakt aan twee kernzaken. Ten eerste is er de levensbeschouwelijke ontzuiling die vooral in Vlaanderen met het loslaten van katholieke rituelen en praktijken gepaard ging. Overal schrompelden de verzuilde instellingen in elkaar. Het katholieke onderwijsnet kon echter door een genereuze subsidiëring en bescherming door de overheid als een sociale en politieke machtsfactor

blijven bestaan, ook al liepen de kerken en kloosters leeg en zal men op afzienbare termijn de laatste pastoor mogen begraven. Dat instellingen zichzelf kunnen overleven, is een bekend fenomeen. Maar vooral in Vlaanderen is het voortbestaan van het katholieke onderwijsnet dat een opmerkelijk doch wel hardnekkig gegeven. Het katholiek onderwijs slaagde er niet alleen in om een deel van de zich mondialiserende wereld buiten de deur te houden, maar om als een bolwerk van conservatisme allerlei waarden en normen te verdedigen die buiten de schoolgebouwen steeds minder weerklank vinden.

Ten tweede is er de mondialisering die door middel van de migratie het binnenkomen van niet-christelijke migranten heeft bevorderd. De kinderen van deze laatsten in het verzuilde onderwijssysteem inpassen, is allerminst gemakkelijk, ook al is er het achterpoortje van de vrijheid van onderwijs waardoor het oprichten van eigen migrantenscholen mogelijk is. Hierdoor zit men in België met een educatief koekoeksei opgescheept. Integreren via het onderwijs of juist die door gemeenschapsvorming tegengaan? Dat laatste zou in strijd zijn met het Jacobijnse of republikeinse beginsel.

Loobuyck verwijst wel naar dit dilemma, maar dan enkel in verband met het opleiden van “geschikte” godsdienstdocenten op het niveau van bachelor en master. Er moeten in het hoger onderwijs (meer) geschikte opleidingen voor hen komen. Ook geeft hij toe dat de orthodoxe joden en de evangelische protestanten met hun bizarre opvattingen een probleem vormen. Gemeenschappen van “gelovigen” hebben immers de neiging zichzelf af te sluiten voor de buitenwereld omdat ze hun waarden en normen vooral of uitsluitend in eigen kring willen beleven. En die soms ook hinderlijk (willen) uitdragen. Ongewenst proselitisme dus dat de school kan binnendringen.

Door de veralgemening van het onderwijs en de subsidiëring ervan heeft dat alles tot extra problemen geleid die men vooraf moeilijk kon inschatten. In België werden die problemen door het Schoolpact van 1958 aanvaankelijk afgekocht. Waardoor de katholieke geit en de vrijzinnige kool werden gespaard. Het principe was dat het onderwijs voor iedereen in alle netten “gratis” zou worden. Op deze grondslag waren ook enkele erfdienstbaarheden mogelijk. Zoals de vrije keuze tussen de onderwijsnetten en tussen de lessen godsdienst en zedenleer in het officieel onderwijs. Op de langere termijn zou dit compromis (of de “schoolvrede”) tot veel verspillingen leiden. Concurrentie tussen de netten deed de rest. Voorts hielp dit alles om het “watervalstelsel” in stand te houden, het onderwijsbeleid te frustreren en de levensbeschouwelijke verkaveling in stand te houden. Waardoor uiteindelijk vooral de kinderen van de geïmmigreerde nieuwkomers de rekening moesten betalen. Zij hebben te kampen met massale schooluitval.

Problemen

Tijdens de plenaire discussie werd ook duidelijk dat niet iedereen in het onderwijsveld noodzakelijk openstond voor een andere aanpak van de levensbeschouwelijke opvoeding. Experimenten zijn niet overal welkom. De inspecties gaan immers graag op hun strepen staan. Ze reageren repressief op alles wat maar een millimeter van

de gebaande paden dreigt af te wijken. Docenten zijn daarom bang om met nieuwe vormen en inhoud te experimenteren of hun mening hierover pleinair te uiten.

Ook bleek dat het verhaal van Loobuyck wel erg op de toestand in het ASO toegesneden was. Wie echter in de onderwijskelder is terechtgekomen, die heeft geen uitzicht op het verwerven van een reflexieve levensbeschouwing. Dat geldt niet alleen voor wie voor het TSO heeft gekozen. Wie in het BSO is getuimeld, zal alleen maar wat basisvaardigheden in verband met het mogelijke toekomstige beroep inoefenen. Over welke verhoudingen hebben we het dan? Hoe kan men door middel van differentiatie nu lesinhouden verpakken om deze diverse doelgroepen succesvol te bereiken? Hierover lezen of horen we niets bij Loobuyck.

Toch zijn het deze problemen die vandaag dringend om een oplossing schreeuwen. Ook al omdat zij ruimschoots een netoverschrijdend karakter hebben en abstractie maken van levensbeschouwelijke vraagstukken die eigenlijk vandaag in de onderwijsbureaucratie geen rol meer zouden mogen spelen.

Trouwens, wat heeft de migranten-jeugd aan al die LEF als ze in de samenleving nu en later op de arbeids-

markt wordt gediscrimineerd? Hoe zouden ze tolerant en open kunnen staan voor de dominante Westerse ideologie als die geen ruimte biedt voor hun eigen ontwikkeling en emancipatie? In het hele voorgestelde LEF-project ontbreekt ten andere het thema “bevrijding”. Kant, Aristoteles, Sartre, Rawls, Locke, Mill, Spinoza ... mogen dan wel grote filosofen zijn, maar de door hen meegebrachte bagage is wel erg voorspelbaar en soms hier en daar ronduit neoliberal ingekleurd. Wat meer sociale en politieke vorming zou daarom niet misstaan. Daarvoor komen ook andere filosofen dan de hier al opgenoemde kopstukken in aanmerking, nl. filosofen die liefst bijvoorbeeld de opstand tegen het aangedane onrecht verkondigen en die daardoor bij uitstek voor een reflexieve levenshouding kunnen zorg dragen.

Reflectie is alleen zinvol als dat tot iets leidt, hier dan tot maatschappelijke verandering. Men leze er maar de elfde stelling van Marx over Feuerbach op na.

Referentie:

Patrick Loobuyck, *Levensbeschouwing, Ethiek en Filosofie voor iedereen*, Brussel: VUBPRESS, 2014, 118 blz.